

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01
у Національному університеті
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)*

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Пальченкової Вікторії Михайлівни на дисертацію
Ченкової Катерини Пилипівни «Правове забезпечення діяльності з
охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні (кінець
XVIII ст. – 1917 р.)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія
держави і права, історія політичних і правових учень**

Оцінюючи матеріали дисертації та автореферату К. П. Ченкової, а також ознайомлення з її публікаціями, дає підстави констатувати, що авторкою проведено науковий аналіз теми, актуальної в історичному, теоретичному та прикладному плані, виділено новизну опрацьованих питань, сформульовано висновки й пропозиції, що виносяться на захист. Дисертантка досягнула поставлених перед собою цілей, роботу виконала на належному науковому рівні.

Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, що висуваються до кандидатських дисертацій, означеної наукової спеціальності.

Актуальність теми дослідження. Актуальність історико-правових робіт визначається дещо інакше, ніж досліджень з проблем сучасних держави і права. Результатом дослідження з історико-правової проблематики не завжди може бути пропозиція щодо поліпшення чинного законодавства або прийняття нового. Дослідник пам'яток права стикається з реальністю минулого, що з великою часткою ймовірності не виникне знову. Так, на розвиток шлюбно-сімейного регулювання, й зокрема, правового забезпечення діяльності з охорони материнства і дитинства, протягом тривалого історичного періоду впливали такі фактори, як станова нерівність і необмежена монархія. Сьогодні важко обгрунтовано припустити, що в XXI ст. Верховна Рада України буде запозичувати в повній мірі механізми дореволюційного регулювання шлюбно-сімейних відносин. Отже, на мій погляд, актуальність дисертаційного дослідження К. П. Ченкової полягає якраз в тому, щоб показати нежиттєвість запозичення, здавалося б, найбільш прогресивних і моральних правових норм, висмикнутих з контексту їх історичного розвитку, простру і часу дії. І

абсолютно неважливо які ідеї будуть запозичені для копіювання християнська, соціалістична, або найсучасніший зарубіжний правовий механізм.

Разом з тим вивчення історії правового регулювання шлюбно-сімейних відносин все ж таки має сучасне практичне значення. Адже, сьогодні під впливом сприйняття ідей популярних у країнах Європейського Союзу і США пропонується нове розуміння сім'ї, яка розглядається з точки зору різноманітності форм межгендерних відносин. Таким чином, хочемо ми цього чи ні, відбувається поява нових морально-ціннісних орієнтирів стосовно розуміння сутності таких категорій як «материнство» і «дитинство». Очевидно, що в кінці XVIII століття в Наддніпрянській Україні відбувалися подібні за значенням процеси пов'язані з великими суспільно-політичними змінами. Було скасовано козацьку автономію Гетьманщини (60-ті – 80-ті рр.), заборонено селянські переходи (1783), місцева еліта прирівняна до російського дворянства (1785), отже з'явилися нові соціальні прошарки, а в культурній сфері відбувався перехід від духовного до світського. Одне слово, це також час появи нових морально-ціннісних орієнтирів на основі яких тривалий час розвивалося українське право та будувалася національна законодавча політика.

З іншого боку, останнім часом посилюється вплив релігії на сферу шлюбно-сімейних відносин, що змушує задуматися про те, яким чином церква може впливати на світогляд і поведінку у родині, до яких результатів це може привести.

Таким чином, дисертаційне дослідження Ченкової К. П. дає змогу глибше зрозуміти специфіку державно-правового розвитку українського народу, показати тяглість української історичної традиції та з'ясувати закономірності розвитку національного права, яке має власне історичне коріння. У зв'язку з подібними тенденціями для законодавця має великий сенс ширше поглянути на такі поняття як «сім'я», «материнство», «дитинство» з точки зору еволюції поглядів на правове забезпечення охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні, призначення сім'ї в суспільстві.

Усе це визначає актуальність обраної Ченковою К. П. теми дисертаційного дослідження, яка є важливою і корисною для національної історико-правової науки, а тому заслуговує на схвалення і підтримку. Рецензоване дослідження не лише викликає зрозумілий суто академічний інтерес, а й до певної міри покликано нагадати сучасним законотворцям про важливість дотримання демократичних національних традицій, зокрема щодо правового забезпечення діяльності з охорони материнства і дитинства в Україні. Не виключаю, що озброєні історичним досвідом сучасні правотворці зможуть по-новому поглянути на деякі дискусійні практичні питання.

За своїм змістом дисертація Ченкової К. П. є історико-правовою роботою, що вписується у тематику науково-дослідної роботи Національного

університету «Одеська юридична академія», зокрема, кафедри історії держави і права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечена на високому науковому рівні. Дисертація містить цілу низку конкретних наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих здобувачкою. При цьому слід зазначити, що вони логічно кореспондують чітко визначеним об'єкту, предмету, меті і завданням дисертації [стор. 3-12 дис.].

Перед здобувачкою наукового ступеня стояло завдання обрати таку структуру дисертації, яка б забезпечувала достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій. Слід констатувати, що це авторці дослідження вдалося зробити. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що поділяються на вісім підрозділів та загальних висновків. Значний матеріал, що покладено в основу вивчення історії правового забезпечення діяльності з охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні, зокрема присвячений, обґрунтуванню стану наукової розробки теми, визначенню методології та базових теоретичних понять дослідження (охорона материнства і дитинства, Наддніпрянська Україна, особливості кримінальної відповідальності матерів і дітей, опіка, піклування, охорона праці жінок і дітей, сирітські суди, суди у справах неповнолітніх), з'ясуванню та аналізу генезису правової регламентації материнства і дитинства в українських губерніях Російської імперії з кінця XVIII до початку XX ст., процесу формування норм цивільного (шлюбно-сімейного), кримінального, кримінального процесуального та фабрично-заводського законодавства, визначенню особливостей створення, функціонування та правового забезпечення відомств та установ, що спрямовували свої зусилля на забезпечення охорони та захисту материнства і дитинства. Текст дисертації Ченкової К. П. структурований по відповідним розділам і підрозділам, що забезпечило тематичну обґрунтованість відповідним положенням, висновкам, рекомендаціям сформульованим у дисертації.

Зі змісту дисертації вбачається, що проведене дослідження базується на проблемно-хронологічному принципі аналізу значної за обсягом наукової літератури, практично усіх відомих фахівців у цій сфері, як українських так і зарубіжних, історіографія якої поділяється на три основні періоди : перший – дореволюційний (кінець XIX століття – 1917 р.), другий – радянський (1917 – 1991 рр.), третій – сучасний (з 1991 р. – до теперішнього часу). Запропонована Ченковою К. П. періодизація історіографії дослідження впливає з умовної класифікації наукової історичної та історико-правової літератури, зумовленої залежністю від пріоритетів у проблематиці досліджень, їх концептуальної спрямованості, ступеня розкриття глибинних проблем у сфері правової

регламентації захисту материнства та дитинства.

Високий ступінь наукової обґрунтованості дослідження підтверджується широким колом джерел, що були знайдені та вивчені автором [підрозділ 1.2. дис.]. Робота має історико-правовий характер і охоплює значний за обсягом науковий доробок вчених та аналіз значної кількості нормативно-правових актів дореволюційного періоду, як загальноімперських так і локальних (серед них, уложення, статuti, сенатські та іменні укази, закони, циркулярні розпорядження міністерств, рішення, доповіді, протоколи засідань органів місцевого самоврядування) у сфері охорони материнства і дитинства, і це не повний їх перелік [стор. 33-35 дис.]. Цінним, на мою думку, є введення у науковий обіг неопублікованих джерел з фондів ЦДІА України у м. Києві, Держаного архіву м. Києва, Державного архіву Київської області та Державного архіву Одеської області, усього авторкою було проаналізовано матеріали 24 фонди на предмет дослідження правового регулювання, законодавчого забезпечення та реалізації норм стосовно захисту материнства та дитинства в українських губерніях Російської імперії протягом двох століть [стор. 35 дис., список використаних джерел]. Широкий і професійно опрацьований документальний та доктринальний аналіз джерел за темою дисертації дав можливість проаналізувати особливості правового забезпечення діяльності з охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, підтвердити такі чинники його виникнення як бурхливий процес індустріалізації, буржуазної модернізації та урбанізації.

Достатня ступінь обґрунтованості положень, висновків, узагальнень і рекомендацій, отриманих у дисертації, обумовлена й використанням при підготовці наукових методів дослідження, заявлених здобувачкою у вступі рукопису [стор. 5-7 дис.]. Вдалий вибір методів, чітка їх структуризація, точне розуміння значення й місця використання, з урахуванням специфіки поставлених завдань та мети дослідження дозволили розкрити сутність, значення та систематизувати історико-правовий матеріал стосовно діяльності з охорони материнства і дитинства у контексті їх зародження в Наддніпрянській Україні.

Наукова праця К. П. Ченкової виконана з використанням юридичної та історичної термінології, відповідних правових понять, є збалансованою щодо розкриття історичного й правового матеріалу, містить фаховий аналіз чинних у досліджуваній період нормативно-правових актів і загалом історико-правової дійсності, заповнює прогалини в науці історії держави і права.

Дисертаційне дослідження К. П. Ченкової завершують логічні і продумані висновки, котрі підкреслюють її актуальність і високий науковий рівень.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з текстом дисертації дає можливість стверджувати, що її авторка добре орієнтується у вимогах до такого виду наукового дослідження, а тому надала сформульованим положенням, висновкам рекомендаціям високу ступінь достовірності. Характерною рисою дослідження різноманітних питань теми є те, що здобувачка наводить максимум інформації для обстоювання своєї точки зору, або такий її об'єм, котрий дозволяє отримати беззаперечне знання про предмет дослідження.

Дисертація, як кваліфікаційна наукова праця, починається з анотації в якій представлена скорочена форма дисертаційного дослідження. Анотація є інформативною та змістовною, в ній авторка розкриває сутність предмету дослідження та основні висновки по роботі. Наступним елементом дисертації є вступ, в якому викладено авторське бачення актуальності теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; сформульовано наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; наведено відомості щодо їх апробації, інформацію про публікації, в яких викладено основні положення дисертації.

Здійснений аналіз наукової праці показує, що **до найбільш значущих, тих що мають елементи наукової новизни належать такі її положення.** Розділ перший «Теоретичні засади, історіографічна та джерельна база дослідження» репрезентує перш за все розуміння здобувачкою наявності як історико-юридичного, так і теоретико-правового компонентів теми дослідження [підрозділ 1.1. дис.]. Значущою частиною цього підрозділу є аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження, що має свою специфіку зумовлену відмінністю змістовного наповнення термінів, понять, категорій у досліджуваній період та у сучасній правовій реальності. Викладене авторське розумінні таких понять як «вагітність», «материнство», «охорона», «захист», «забезпечення» як категорій правничої науки в його сучасній інтерпретації з урахуванням історико-правового досвіду має бути, як слушно зауважує авторка, використано сучасним законодавцем при створенні «юридично цільного, нормативно-правового акту, в якому буде визначено поняття материнства і дитинства» та деяких інших категорій [стор. 23-24 дис.].

Критично важливим підрозділом дисертації є підрозділ присвячений оцінці здобувачкою стану дослідження проблеми. Стосовно історичного огляду наукової літератури звертає на себе увагу застосування традиційного критерію систематизації наукової та навчальної літератури за хронологією [підрозділ 1.2. дис.]. На мою думку, саме такий підхід дозволяє краще оцінити реальні здобутки попередників у дослідженні проблеми становлення інституту охорони материнства і дитинства в українському праві та формування традиції нормативно-правового забезпечення охорони материнства і дитинства різними

галузями законодавства, шлюбно-сімейним, цивільним, кримінальним, кримінальним процесуальним, трудовим і, крім того, виявити прогалини та суперечливі й недостатньо обґрунтовані результати у дослідженні цієї теми. Також у цьому підрозділі К. П. Ченкова подала ґрунтовний аналіз усього різноманіття джерельної бази дослідження, що свідчить про її достатність для обґрунтування авторських положень, висновків та узагальнень.

У розділі другому дисертації «Генезис правової охорони материнства і дитинства в українських губерніях за законодавством Російської імперії (кінець XVIII ст. – 1917 р.)» мова йде про правове регулювання та законодавче забезпечення охорони материнства і дитинства різними галузями права, а саме, цивільним, шлюбно-сімейним, кримінальним, кримінально-процесуальним та трудовим (за термінологією того періоду фабрично-заводським) [стор. 36-122 дис.]. Авторка вважає за доцільне дати характеристику правових норм, що регулювати відносини за участю дітей починаючи з характеристики Нового Литовського Статуту 1588 р. та «Зібрання малоросійських прав» 1807 р., норми яких діяли в Наддніпрянській Україні до 40-их років XIX ст. Як результат з'ясовано, що охорона материнства і дитинства була заснована на слабо систематизованих правових правилах поведінки, які лише частково забезпечували виживання матері і дитини, причому перевага віддавалася охороні майнових прав дітей привілейованих станів [стор. 36-54 дис.]. Заслуговує на підтримку детальний аналіз особливостей правової охорони материнства і дитинства в окремих українських губерніях Російської імперії та визначення напрямків і форм їх забезпечення. Особливу зацікавленість викликають, процедура призначення опікунів у Полтавській та Чернігівській губерніях, з'ясування сутності притаманного українському звичаєвому праву такого явища як «приймацтво», що застосовувалося до малолітніх чи неповнолітніх, сиріт або напівсиріт у Київській, Полтавській та Харківській губерніях [підрозділ 2.1 дис., висновок 7]. Цікавим є висновок про те, що в українському законодавчому просторі «уже був цілком сформований інститут опіки і піклування, що не втратив свого значення і на теперішній час» та пропозиція необхідності й можливості «закріплення в сучасному українському законодавстві положення про призначення опікуна на підставі заповіту».

Окремий підрозділ дисертаційного дослідження присвячений аналізу нормативно-правового забезпечення охорони материнства і дитинства кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством. В ньому авторка на основі значної кількості фактичного матеріалу прийшла до висновку, що саме норми кримінального та кримінально-процесуального права, у порівнянні з нормами інших галузей права періоду до 1917 року зазнали найбільш ґрунтового та детального розвитку й регламентації у напрямку охорони материнства і дитинства [підрозділ 2.2 дис.].

Значну увагу в другому розділі приділено авторському підходу до аналізу охорони праці жінок-матерів та неповнолітніх у трудовому (фабрично-заводському) законодавстві. К. П. Ченковою встановлено, що законодавець вперше визначив вік, з якого діти могли прийматися на роботу, вперше запровадив норми про заборону праці жінок і дітей у нічний час, закріпив право жінки-матері на відпустку у зв'язку з пологами і доглядом за немовлям. На підставі аналізу численних наукових праць українських представників історико-правової науки та науки трудового права, проаналізованих нормативно-правових актів у сфері фабрично-заводського законодавства, документів українських архівів, що складає значний емпіричний матеріалі правового життя Наддніпрянської України, здобувачка аргументовано сформулювала і обґрунтувала положення і висновки, про «низький рівень реалізації норм фабрично-заводського законодавства щодо охорони материнства і дитинства», значну «трудову експлуатацію жінок-матерів і дітей на виробництвах».

Важливим для рецензованого дисертаційного дослідження є розділ 3 «Організаційно-правове забезпечення охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні (кінець XVIII ст. – 1917 р.)» в якому на високому науковому рівні показано процес формування, визначено структуру та проаналізована діяльність державних відомств, установ місцевого самоврядування, судів та різноманітних виправно-виховних установ у сфері охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні. Авторка зазначає, що протягом досліджуваного періоду в Наддніпрянській Україні не було встановлено чіткої системи органів державної влади та установ покликаних реалізовувати правову охорону материнства і дитинства, цю функцію в різний час взяли на себе прикази громадської опіки, станові дворянські піклувальні органи, сирітські суди, благодійні та громадські організації, що займалися питаннями освіти та охорони здоров'я в цілому населення. Певний інтерес викликає вирішення питання про організаційні форми опіки, хто повинен займатися реалізацією опікунства – держава чи громадськість. Авторкою наведена значна кількість прикладів, що показують як негативні сторони у випадку однобічного вирішення цього питання як державою так і громадськими організаціями [с. 150 , 163 дис.]

Слушним у зв'язку з цим є наголос на вивченні та аналізі ролі судових органів у захисті прав жінок-матерів та неповнолітніх. В роботі подано детальний аналіз правового статусу та практики роботи Сирітських судів міст Миколаєва, Києва, Одеси та Таврійської губернії. Показано особливості створення та функціонування судів для неповнолітніх у кожному окремому місті [підрозділ 3.2]. Звернемо увагу, що поданий у підрозділі 3.2. аналіз юрисдикції судів для неповнолітніх був би неповний, якби авторка зупинилася

лише на формальній стороні справи і не прослідкувала практику реалізації законодавчих норм за архівними матеріалами. Значний за обсягом фактичний матеріал зібраний у підрозділі 3.3. присвячений діяльності в Наддніпрянській Україні різноманітних типів дитячих притулків, починаючи від пологових і завершуючи виправно-виховними установами для неповнолітніх злочинців.

Завершується дисертація висновками, в яких сформульовані досягнення отримані у дослідженні. Серед найбільш значущих на мою думку є висновки про наявність в Наддніпрянській Україні двох типів правового регулювання у сфері материнства і дитинства, а саме посилення принципу прямої державної опіки над дитиною, тоді як у відносинах за участю жінок, що перебували у стані материнства переважав дискримінаційний тип правового регулювання [стор. 199 дис.]; заслуговує на увагу висновок про особливості цивільного й шлюбно-сімейного законодавства у сфері визначення правового статусу жінки-матері та встановленні процедури опіки, що діяло в Наддніпрянській Україні; окремо необхідно привернути увагу до висновків дисертантки стосовно гуманізації покарань неповнолітніх, що застосовувалися судами у напрямку збільшення виховних, а не каральних заходів [підрозділ 3.3 дис.].

Ознайомлення з основним змістом дисертації забезпечило мені, як офіційному опонентові, можливість перейти до оцінки сформульованих К. П. Ченковою на сторінках 8-11 дисертації положень, що репрезентують наукову новизну дослідження. Є всі підстави стверджувати, що ці положення дійсно є новими і у сукупності дозволили здобувачці розв'язати конкретне наукове завдання, що полягає у вивченні та переосмисленні правового забезпечення діяльності охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні з кінця XVIII століття до 1917 року й мають істотне значення для історико-правової науки.

Загальна оцінка дисертаційної роботи, практичне значення одержаних результатів та повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях.

Узагальнюючи наведене можна констатувати, що дисертація К. П. Ченкової написана на високому науковому рівні, її структура логічно побудована, ключові проблеми чітко сформульовані, наукові положення характеризуються високим ступенем обґрунтованості та достовірності, а висновки та рекомендації мають значення не лише для історико-правової науки, а й можуть стати основою пошуку в окремих галузевих юридичних науках, зокрема у цивільному, сімейному, кримінальному, кримінальному процесуальному та трудовому праві тощо.

Основні результати дисертаційної роботи відображені у 16 публікаціях за темою дослідження, 6 з яких у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав із наряду дисертації.

Апробація матеріалів дисертації проходила на 10 науково-практичних та міжнародних конференціях.

Анотеза написана державною мовою і відображає основні положення дисертаційного дослідження. Текст анотези і дисертації в частині викладу основного змісту дисертації та загальної характеристики роботи в основному є ідентичним.

Матеріали дисертації можуть бути використані у науково-дослідному процесі для нових досліджень з історії законодавства та правового життя України, зокрема вивчення проблеми правової охорони материнства і дитинства; у навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників з «Історії держави і права України» та окремих галузевих дисциплін, спецкурсу «Правова охорона дитинства і материнства» тощо. При цьому незаперечними є перспективи та можливості практичного застосування отриманих результатів у правотворчій діяльності правозастосовної практики в Україні для вдосконалення чинного законодавства з урахуванням як позитивного, так і негативного історичного досвіду охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні з кінця XVIII ст. до 1917 року.

Проте, позитивна оцінка рецензованої роботи в цілому та її окремих положень не виключає можливості і необхідності висловити окремі застереження й зауваження щодо позицій Катерини Пилипівни Ченкової, які викликають сумніви чи потребують додаткової аргументації та звернути увагу на деякі недоліки й спірні положення, що дають можливість вступити в дискусію з авторкою:

1. Як відомо, предмет дослідження «задає» певні, чітко визначені, межі дослідження. У нашому випадку це «інститут материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні», при цьому авторка окреслюючи територіальні межі дослідження підкреслює, що це українські етнічні землі у межах колишніх Катеринославської, Херсонської, Таврійської (та Бессарабська область, а з 1873 р. – губернія); Київської, Подільської і Волинської; Чернігівської, Полтавської, Харківської губерній Російської імперії. Але, виходячи з діалектичного принципу «всебічного розгляду явищ», вважаємо, що серед завдань, які висувалися здобувачкою наукового ступеня, було б бажано передбачити проведення діяхронного порівняння законодавства про охорону материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні, що була частиною Російської імперії та Галичини, як складової Австро-Угорської імперії (с. 7).

2. Деякі застереження стосуються історіографії дослідження правового забезпечення охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні, результати якої було висвітлено у пункті 1.2. «Історіографічна та джерельна база дослідження» [стор. 24-33 дис.]. Аналіз викладеного в цьому підрозділі

матеріалу свідчить про те, що дисертанткою використано значну кількість наукової літератури, однак основний їх масив становлять наукові здобутки (російських та українських) істориків права та представників галузевих правових наук. Але, для повного, всебічного і об'єктивного історико-правового дослідження даної теми було б доцільно звернутись до проблем охорони материнства і дитинства викладених у працях зарубіжних дослідників (наприклад, Філіпа Ар'єса, Лоренса Стоуна, Елізабет Бадінте) де йдеться мова про розумінні материнства й дитинства як історичних явищ.

Крім того авторка взявши за основу аналізу стану дослідження проблеми хронологічний підхід майже не приділила увагу роботам радянського періоду, а серед них є такі, що заслуговують на увагу (наприклад, Ткач Л.І. «Історія охорони материнства в дожовтневий період й розвиток її роки радянської влади» 1844 – 1967 pp.). Також поняття генези «материнства» та «дитинства» активно вивчаються сучасним українськими істориками (наприклад, В. Маслійчук, І.Ігнатенко, О.Бухтіяров, І. Сердюк), їх роботи, в яких мова йде про місце та роль матері й дитини в українському суспільстві на різних етапах його розвитку, могли б стати у нагоді при аргументації висновків запропонованого дисертаційного дослідження. Нарешті в місті Одеса склалася правова наукова школа, яка активно вивчає ювенальну юстицію й різноманітні проблеми пов'язані з цим питанням. Одним з останніх захищених дисертаційних досліджень є робота К. В. Продіуса «Судівництво у справах неповнолітніх на Наддніпрянській Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття» посилання на яку нажаль відсутні в роботі.

3. Авторкою дисертації у достатній кількості опрацьовано архівні джерела, які дали змогу на високому науковому рівні висвітлити окремі аспекти правового забезпечення діяльності з охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні з кінця ХVІІІ ст. до 1917 р. Однак, не всі використанні архівні фонди перелічені в авторефераті, не повний їх перелік міститься й у підрозділі 1.2. у порівнянні зі списком використаних джерел, де цей перелік збільшується з 12 до 24 фондів. Так, серед не названих фонди таких архівів, як Державний архів Автономної республіки Крим, Державний архів Дніпропетровської області, Державний архів Донецької області, Державний архів Запорізької області, Державний архів Миколаївської області, Державний архів Херсонської області, Державний архів Чернігівської області. Також, крім переліку використаних архівів та їх фондів бажано було б провести систематизацію архівних джерел, узагальнити інформацію про зібраний матеріал та дати йому оцінку й характеристику щодо інформативності, змістовності, достовірності тощо. Слід звернути увагу, що згідно чинного стандарту про складання бібліографічних посилань (ДСТУ 8302 :2015) встановлені наступні правила оформлення посилань на архівні документи у

дисертаціях : назва архіву (повністю); номер і назва фонду (повністю), крайні дати (зі скороченням: фонд – ф.); номер опису (зі скороченням: опис – оп.); номер, назва справи (повністю), крайні дати (зі скороченням: справа – спр.); загальна кількість аркушів справи (зі скороченням: аркуш – арк.), на жаль авторка виконала не всі вимоги щодо оформлення цієї частини списку використаних джерел.

4. На мій погляд, більшої конкретизації потребує методологія дослідження. У цьому плані заслуговує на увагу те, що здобувачкою цей надзвичайно важливий науково-пізнавальний аспект проблеми був розглянутий у вступі на достатньому рівні [стор. 5-7 дис.]. Наведене у вступі дає загальне уявлення про методологічний інструментарій дослідження. Однак, мету дослідження авторка визначила як «експлікаційний та системний аналіз» (далі за текстом) [стор. 4 дис.], проте даючи характеристику першому, нівельовано пояснення щодо експлікаційного методу де й навіщо він використовувався?

5. Як вказувалось вище, дисертаційна робота має значення не лише для історико-правової науки, а й практичне, для вирішення сучасних проблем правового забезпечення охорони материнства й дитинства, у тому числі за допомогою використання спеціальної процедури судівництва для такої категорії осіб. У вступі здобувачка задекларувала можливі напрямки практичного використання одержаних результатів, зокрема, у галузі науково-дослідної діяльності, правотворчості та навчальному процесі, однак відомостей про використання результатів дослідження або рекомендацій щодо їх практичного використання, що підтверджені довідками про їх впровадження та апробацію не подано [с. 11-12 дис.]. Вважаю, що праця значно виграла б, якби дисертантка у процесі дослідження здійснила певні кроки у напрямку популяризації своєї наукової роботи та впровадження її результатів у практику. Проте, цей недолік можливо виправити після захисту.

6. Як неодноразово вказувалося вивчення історії правового регулювання діяльності з охорони материнства і дитинства має і деяке практичне значення. Так, останнім часом посилюється роль церкви у суспільному житті нашої держави, що змушує задуматися про те, яким чином ця організація може впливати на світогляд і поведінку громадян. У представленій дисертації, відмічається «істотна роль Православної церкви у забезпеченні охорони материнства і дитинства»... «яка мала глибокі історичні традиції» у цій сфері суспільного життя [с. 195-196 дис.]. Однак, одному з основних регуляторів шлюбно-сімейних суспільних відносин, яким була Православна церква у зазначений період присвячено лише кілька абзаців підрозділу 3.3. дисертаційної роботи. Виникає питання, чому?

Висновок про відповідність дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України. Висловлені застереження та критичні зауваження стосуються переважно дискусійних питань розглядуваної наукової роботи, або недостатньо чітких формулювань, що потребують окремого пояснення, або ж тих проблем, які заслуговують спеціальної поглибленої роботи у майбутньому. Наведене вище значною мірою викликає роздуми над можливими шляхами подальшого вдосконалення викладу матеріалів цього безперечно цікавого і ґрунтовного наукового дослідження. Висловлені зауваження і побажання не зачіпають концептуального ядра дисертації і не можуть змінити її загальної позитивної оцінки. Зміст дисертації повністю відповідає науковій спеціальності 12.00.01, з якої вона й подана до захисту.

Таким чином, за актуальністю обраної теми, науковою новизною і практичним значенням одержаних результатів, редакційно-технічним оформленням та доступністю для сприйняття дисертаційна робота Ченкової Катерини Пилипівни «Правове забезпечення діяльності з охорони материнства і дитинства в Наддніпрянській Україні (кінець XVIII ст. – 1917 р.)», відповідає вимогам що пред'являються до кандидатських дисертацій згідно з п. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а сама авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права

Національного університету «Запорізька політехніка» В. М. Пальченкова

Підпис Пальченкової В. М. засвідчую:

Вчений секретар Вченої ради

Національного університету «Запорізька політехніка»,

кандидат соціологічних наук, доцент

 В.В. Кузьмін